O JĘZYKU KOMEDYJ

FRANCISZKA BOHOMOLCA

NAPISAŁ

LUCYJAN MALINOWSKI.

W KRAKOWIE.
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.
1895.

Wyższa Szkoła Nauczycielska Biblioteka Gł. w Kielcach
884.07
III 43615 L
L-Opr.
43.615

Osobne odbicie z Tomu XXIV. Rozpraw Wydziału filologicznego
Akademii Umiejętności w Krakowie.

W Krakowie, 1895. — Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem A. M. Kosterkiewicza.

D150/70

O języku komedyj

Franciszka Bohomolca

napisał

Lucyjan Malinowski.

(Przedstawiono na posiedzeniu Wydziału filologicznego Akademii Umiejętności dnia 13 Listopada 1893).

Franciszek Bohomolec urodził się r. 1720 w wojew. Witebskiem z ojca Pawła Józefa stolnika i pisarza grodzkiego Witebskiego. Wstąpił w 18 r. życia do Jezuitów w Wilnie, gdzie się uczył; dla dokończenia nauk przebywał następnie w Rzymie. Po powrocie do kraju uczył retoryki w Wilnie. Od r. 1752 mieszkał stale do końca życia w Warszawie, gdzie rozwinął działalność literacką. Umarł w r. 1784.

Oprócz innych utworów, które tu pomijamy, Bohomolec napisał cały szereg utworów scenicznych, naprzód dla modzieży szkolnej (bez niewiast), a następnie do teatru. Wychodziły one tomikami, po kilka (5) komedyj, w Warszawie i w Lublinie, między r. 1755 a 1772 (Warszawa 1755; 1767; 1772; Lublin 1757; 1758). Niektóre z nich są naśladowane z Moliera, jak: Pan do czasu (*Le Bourgeois gentilhomme*); Rada skuteczna (*Le mariage forcé*).

Oto spis (zapewne niezupełny) komedyj Franciszka Bohomolca:

1) Figlacki, polityk teraźniejszej mody. (Towarski, Zarobski, kupcy, oszukiwani przez Figlackiego. Warszawa MDCCLV).

2) Figlacki, polityk teraźniejszej mody (Figlacki guwernerem u Łakomskiego, Jan, syn Łakomskiego). Warszawa MDCCLV.

3) Nieroztropność (o śpiewaczku). Warszawa MDCCLV.

4) Urażający się. Warszawa MDCCLV.

5) Ojciec nieroztropny. Warszawa MDCCLV.

6) Statysta mniemany. Brak głównego tytułu; toż Warszawa 1772.

7) Mędrkowie. Brak głównego tytułu; toż Warszawa 1772.

8) Junak. Bez głównego tytułu; toż Warszawa 1772; toż komedya III bez innego tytułu.

9) Ubogi hardy. Brak głównego tytułu; toż Warszawa 1772.

10) Ubogi pokorny. Brak głównego tytułu; toż komedya V; brak innego tytułu; brak końca.

11) Pan dobry. Warszawa 1767.

12) Monitor. Warszawa 1767.

13) Ceremoniant. Warszawa 1767 (Prostakiewicz).

14) Arlekin na świat urażony. (T. II) Lublin MDCCLVII.

15) Dziedzic chytry (o ślązaku Dreynarze) (T. II) Lublin MDCCLVII.

16) Natrętnicy. (T. II) Lublin MDCCLVII.

17) Pan do czasu (*Le Bourgeois gentilhomme*) (T. II) Lublin MDCCLVII.

18) Filozof panujący. (T. II) Lublin MDCCLVII.

19) Dziwak. (T. III) Lublin MDCCLVIII.

20) Chełpliwiec. (T. III) Lublin MDCCLVIII.

21) Paryżanin polski. (T. III) Lublin MDCCLVIII.

22) Figlacki kawaler z księżyca. (T. III) Lublin MDCCLVIII.

23) Rada skuteczna (*Le mariage forcé*). (T. III) Lublin MDCCLVIII.

24) Czary. Komedya w III aktach. 1775.

Slady gwary mazurskiej w komedyach Bohomolca.

Kwestya ta z kilku względów jest interesująca: 1) w każdym razie dostarcza, pośredniego prawda, świadectwa o gwarze mazurskiej z połowy w. XVIII; 2) wykazuje, jak ukształcony człowiek, pisarz, w drugiej połowie w. XVIII obserwował mowę ludową, jak ją sobie wyobrażał i jak ją przedstawiał.

W niektórych komedyach, jak „Pan Dobry“, „Monitor“ i in. Bohomolec wprowadza osoby z ludu. Te przemawiają językiem, który ma naśladować mowę mazurską. Nie jest to jednak gwara ludowa: do-

bór wyrazów, styl, sposób wyrażania się jest książkowy, nie różniący się od mowy osób wykształconych. Wiadomo np., że lud nie używa wcale w mowie potocznej imiesłowów na *ąc* i *szy*; tymczasem u Bohomolca znajdujemy w ustach chłopów formy, jak: *złozywsy* p. d. 115; *przysiągsy* p. d. 116, 112 *poprzysiągsy* p. d. 118, *podniozsy* (sic) p. d. 122, *wiachawsy* p. d. 122. Tu tylko autor uważał za stosowne wypuścić *t* w formach, jak *przysiągsy*, *podniozsy*, pomimo, że gdzieindziej pisze *przysiągłszy* i t. p., jak już za jego czasów było we zwyczaju, pragnął zapewne przez to nadać mowie ludowej odcień archaistyczny. Zresztą koloryt ludowy w mowie chłopów i chłopek Bohomolca polega:

I. na wymawianiu pewnych głosek na sposób mazurski;

II. na użyciu kilku form i suffiksów, mających charakteryzować mowę ludową;

III. na wprowadzeniu niektórych wyrazów gwarowych.

ad I. 1. Samogłosce *a*, jasnej i ścieśnionej, przed spółgłoskami nosowymi nadano brzmienie nosowe, ścieśnione, oznaczając ją przez *ą*: *pąn* p. d. 114, 115, 120, 123; *pąna* p. d. 114, 115; *pąnie* p. d. 115; *pąnu* p. d. 120; *mąmy* p. d. 119; *składąnkę* p. d. 115;

2) Samogłoskę *ą* w wyrazie *sąsiad*, w przemówieniu chłopa oznaczono przez *ąm*: *sąmsiad* mon. 3;

3) Samogłoska *i* w wyrazie *lilija* w mowie ludowej przybiera brzmienie *e*; tak też: *lelia* p. d. 118 wyraz ten oznaczono.

4) W mowie ludu warszawskiego, nawet wśród klas ukształconych, spółgłoski *k*, *g* przed samogłoską *ę*, wymawianą jak *e*, zmiękczają się na k, ǵ, np.: *skrzynke*, *rę"ke*, *na saske kempe*, *ǵe"ś*, *noǵe* i t. p. Ślad tego wymawiania znajduje się u Bohomolca w wyrażeniu: *Maciek kupił wstązeckie* mon. 3.

Formę skróconą rzeczownika *człek* (człowiek) Bohomolec wkłada w usta nietylko osób z ludu: *człeka* mon. 19, *człek* mon. 22; przykłady w mowie ludowej są: *cłekowi* mon. 6, o takim *cłeku* mon. 9.

5) Najbardziej charakterystycznym znamieniem fonetycznym gwar mazurskich jest dzetacyzm, t. j. wymawianie spółgłosek językowo-podniebiennych: *č*, *dž*, *š*, *ž* zębowo: *c*, *dz*, *s*, *z*, czyli tak zwane mazurzenie. W ten też sposób Bohomolec oznacza te spółgłoski w mowie osób z ludu. Przykłady: *ż—z*: *iuz*, *ze*, *wstązeckie* mon. 3; *tez*, *ześ*, *niz*, *otoz*, *coz*, *niechze* mon. 4; *niechze coz* mon. 5; *coz*, *zeby*, *niz*, *skądze*, *otoz*, *ze* mon. 6; *przebac-ze*, *zartuię*, *zarty*, *zartował*, *kupciez* mon. 7; *ze*, *coz*, *gdybyz*, *owoz* mon. 9; *coz* mon. 10; *wielmoznego* p. d. 114, *ma się zenić*, *ześmy*, *kazdy*, *złozywsy*, *wielmozny*, *otoz* p. d. 115, *niz*, *zebyś*, p. d. 116; *uzycamy*, *zyć*, *dziez*, (gdzież); *iakze*, *Boze* p. d. 118; *zebys*, *pomozcie*,

iestze p. d. 119; *za Kozuchowem* p. d. 120; *ze, zywo* p. d. 121; *lezy, ze, tymze, Boze* p. d. 122; *kazdy* p. d. 123.

š (sz)—s: *przesłego, wsystko, pomiesał, sukają, Staruskiewic, posepnął, posłyseli*, mon. 3; *lepsa, mówis*, mon. 4; *lepsa, nie mas, ucynis, obacys, poznas, zies* mon. 5; *kochas* mon. 6; *lepsa* mon. 7; *mastalerz, slachcic, slachta, nasym, wsytka* mon. 9; *slachty* mon. 10; *z Warsawy* p. d. 114; *naymnieysego, najstarsego, Bartos, nas, nasego, złozywsy* p. d. 115; *obrusyła, wsyscy, słysał, przysiągsy* p. d. 116; *wsystkiego, iesce, grosa, nasemu, będzies, nasa* p. d. 117; *poprzysiągsy* p. d. 118; *iesce, fraska, mas, wsystko, z przeproseniem* p. d. 119; *gruskę, podniozsy* (sic), *przysiągsy, wiachawsy, descułkę, rusyliśmy, seląga* p. d. 122; *spera, nasa, wsyscy, wsystkich, naystarsego, naymłodsego* p. d. 123.

dż—dz: *przyiezdzamy* p. d. 121.

č (cz)—c: *z nicym, Staruskiewic, wstązeckie* mon. 3; *obacemy, ucynis, obacys*, mon. 3; *cłekowi, zacnę*, mon. 6; *przebacze (przebacz-że) ślicna, dziewcysko* mon. 7; *cłeku catuję* mon. 9; *docekał* p. d. 116; *iesce, uzycamy, cyste, nicego, docekać* p. d. 117; *iesce, zamaiacyć, cewrone*, p. d. 119; *pocekaycie* p. d. 120; *okrutecnie, zobacyć* p. d. 121; *skrzynecka, krobecka, desecki, descułkę, ćwieckiem* p. d. 122; *cego, skrzynecki, ucyniłby, cłeka* p. d. 123.

W wyrazie *cewrone* p. d. 119 zamiast *cerwone* uwydatniono przestawienie *wr—rw*, właściwe istotnie gwarom mazowieckim.

Ludowe jest zniknięcie spółgłoski *g* w wyrazie *dziez* (gdzież).

Zaimek *wszystek* ma formy nowsze, znajduje się jednak raz archaizm *wsytka* mon. 9, używany dotąd rzeczywiście w mowie ludu prostego.

Forma dat. sg. *paniątkowi nasemu* p. d. 117 jest ludowa.

Forma czasu przeszłego złożonego z analogiczną formą słowa posiłkowego z charakterem aorystu: *przesłego roku, kiedychma tu byli*, mon. 3. Godna uwagi ludowa forma 1. os. pl. na *-ma (kiedychma)*, powstała zezlania się form 1. dual. *wa* i 1. pl. *my*.

Formy wyrazów z charakterystycznymi sufiksami: *paniątkowi* p. d. 117; *o iest ze tu pieniestwa* p. d. 119 (pieniędzy); *okrutecnie* p. d. 121.

Nazwy ludowe osób: *Bartek* mon. 8; *Jaga, moia Jago* mon. 6; *Wawrek* mon. 3, 4; *wy Wawrku* mon. 4; *ze Stachem* ibid.

Partykuły i przysłówki właściwe językowi ludowemu: *dyć to już wiemy* mon 8; *alez lecieli okrutecnie, kieby ich kto gonił* p. d. 121;

przysiągszy ładna kiedy (zam. *kieby*) *owo lélia* p. d. 118, *ześ ongi ze Stachem gadała* mon. 4; *ale ow tu* (*háw tu*) *idzie Bartek* mon 8.

Opuszczenie słowa posiłkowego w os. 1. sg. i przestawienie przyimka *z* po przystawce *ni-* w zdaniu: *zeby ja ni z kim nie gadała* mon. 6. jest także z zamiarem udawania mowy ludowej.

Ślady litewszczyzny i białoruszczyzny w komedyach Bohomolca.

Znana jest anegdota o pewnym emigrancie Litwinie, który, znalazłszy się bez utrzymania we Włoszech, wydał się za Anglika i pod pozorem lekcyj angielszczyzny, uczył panienkę włoską po litewsku. Bohomolec w swych komedyach ucieka się do tego samego środka i wkłada w usta filutów, udających Holendrów i innych cudzoziemców, zbiory wyrazów niezrozumiałych, między którymi są i litewskie. Nasuwa się pytanie, czy Bohomolec umiał po litewsku? Okazuje się, że nie: pamiętał, zapewne z dzieciństwa, niektóre wyrazy i te zestawiał bez związku i sensu, najczęściej poprzekręcane.

Wszystkie te niezrozumiałe zbiory wyrazów podzielić można na:

1) Zcudzoziemszczone wyrazy polskie za pomocą końcówek (*us, um, en*): Furboni: *tegus tabakierus schowantus do kieszenius* pan do cz. 406, 417; poczem następuje nareszcie objaśnienie tego frazesu: *kieszenius* znaczy po holendersku *serce*, a *schowantus* znaczy *przyimuię* p. d. cz. 406; Furboni *siadantus kareten* p. d. cz. 408, 415; *tegum patentum* p. d. cz. 405, 416;

2) Brzmienia są wymyślone, a przynajmniej trudno odnieść się dające do jakiego znanego języka, np. Furboni *boreten*, *foreten* (*siadantus kareten*) p. d. cz. 408, 415;

Doreni. *mangora*, *pagora*, *sztendera sikora*, p. d. cz. 404, 417. Trudno przypuścić, aby wyr. *mangora* miał jaki związek z przytoczonym przez Kurszata staro-lit. *manga* (meretrix), lub *sztendera* z lit. *sztandaras* (żandarm); *czikora* przypomina żydowskie: *śiker* (pijany, pijak) [1]).

Doreni. *Hala gala kornusina cyndala* ob. *cymbala* p. d. cz. 405, 417, *gala* możnaby odnieść do lit. *gałas*, (koniec, kawałek, n. p. drogi); *cymbala* do lit. *cimbolai*, pol. cymbały; jedno jednak i drugie wątpliwe.

3) Znane dziś i dość pospolite zdanie ruskie: *iwan żore repu* (Jan żre rzepę), naśladujące dźwięki języka francuskiego, znajdujemy już

---

[1]) Por. wiersze żydowskie:

Schön thust du als gingst du kapores,
Als seist du meschuge oder schikores.

u Bohomolca, skombinowane z wyrazami francuskim i litewskimi: „*Monsieur i van żore repu, ar moki letuwiszkay*“ dziw. 32.

4) Najobfitsze są zbiory wyrazów litewskich. I tak: przytoczone już wyżej zdanie: *ar moki letuwiszkay*, znaczy: czy umiesz po litewsku?

Furb. *koia gałda gieradeias Graff żmogus Hernar*, p. d. cz. 403. *koja* (noga), *geradėjis* (dobrodziej); *gałda* może zam. *gėlda* (niecki), *żmogus* (człowiek).

Furb. *arklis kałakutis* (?) *duntis pasiputis* p. d. cz. 404. *arklỹs* (koń); *duntis* w gwarach żmudzkich zam. *dantis*, *ies* (ząb); *pasiputis* por. *pasìpucziu* (nadymam się) i *pasiputėlis* (nadęty, dumny).

Dor. *donas żmogus peylis alaus* p. d. cz. 404, *donas* jest forma żmudzka gen. sg. zam. *dũnos* (chleba) do nom. *dũna; żmogus* (człowiek); *peylis* (nóż); *alaus* gen. do *ałus, ałaus* (piwo).

Furb. *wisztielis parszielis szunis barzda wielis* p. d. cz. 404, *wisztielis* por. *wisztà* (kurczę), *wisztỹtis*, *wisztùkas* (kurczątko); *parszielis* (*parszelis*, prosię), *szunis* = ob. *szũ*, forma, używana na Żmudzi (pies); *barzda* (broda); *wielis*, por. *wėlės* (duchy umarłych). Mam jednak w podejrzeniu Bohomolca, że, wkładając w usta Furboniego wyrazy: *szunis barzda wielis*, nie miał na myśli brody i duchów zmarłych, lecz, nadając wyrazom litewskim znaczenie polskie, chciał wyrazić przez nie psa bardzo wielkiego.

Furb. *woykialis*, *parkialis* (w innem miejscu: *parchalis*) *tegum patentum Graff żmogus Hernalis* p. d. cz. 405, 416, *woykialis* = *waikėlis* (chłopczyk); *parchalis*, *parkialis* odnieść należy do *parszelis*, por. wyżej. *Hernalis* ob. *Hernar* jest nazwą osoby.

Dor. *Gudanka taranka karpina dryganka* p. d. cz. 408, 416; *gudanka*, por. lit. *gùdas*, *gudùkas* (polski chłop, litwin polski); *taranka*, lit. *tarankis* (koszałka na obrok); *karpina*, lit. *karpinas* (krajanie); *dryganka*, por. lit. *drìgantas* (ogier). Poseł: *pabuciok szunis* p. d. cz. 409, 415; *pabùcziok* (pocałuj) 2 sg. imper. do *bucziùju* (całuję); *szunis* (pies).

Koloryt litewski nadają komedyi „Czary“ nazwiska osób tam występujących: *Gwarzyło* i *Drągayło* i nazwa wsi: *Raugieliszki* por. lit. *raugìu* i *ráugeju* (odbijać się), *raugìmas*, *ráugejimas* (odbijanie się), oraz przym. *piltyński* (cześnik), por. lit. *piłta* (czerpaczka).

W T. I. „Prac filol.“ str. 187 brak form skróconych zaimków *go*, *mu* w mowie polskiej litwinów i wyłączne używanie form *jego*, *jemu* przypisałem wpływowi form litewskich *jo* (nie *je!*) *jám* i t. d. W komedyach Bohomolca znajdujemy prócz tego użycie form *jego*, *jemu*, *jej*, *ich* i t. d z przyimkami bez *n*: *do jego*, *do ich*, *z imi*, *w ich* i t. d. zamiast: *do niego*, *do nich*, *z nimi*, *w nich*, i tę właściwość ję-

zyka Bohomolca przypisać należy wpływowi litewszczyzny, gdzie naturalnie mówi się *ant jo*, *už ju*, *isz jôs*, *isz jû*, *nû jo*, *pas jį* i t. d.

Przykłady *jego*, *jemu*, zam. *go*, *mu*: *sprowadziła tu iego* star. 73; *żal mi iego* star. 122; *kto bowiem z boiaźni iego* (złego) *nie czyni* p. d. 65; *moia rada rozsiekać iego* mon. 14; *w tym iego przekonać* cer. 11; *tak iemu było potrzeba* czar. 94.

Z przyimkami: *dla iego* dziw. 83; *chciał się za iego uymować* dziw. 89; *miałbym dobre za iego pieniądze* nieroztrop. 195; *nie przyśle panu za iego pieniądze* nieroztr. 237; *aby mię uwolnili od iego* cer. 82; *ia cię uwolnię od iego* cer. 82; *ma serce do iego* st. mł. 106; *nie przestanie do iego biegać* nieroztr. 210; *do iego wzdycha* nieroztr. 210; *wkoło iey są kamienice* nat. 262; *któż bardziey nad iego* paryż. pol. 242; *iż grzecznieyszego człeka nie ma w Polszcze nad iego* cer. 12; *po iego przyszedłem; prócz iego żaden nad nim władzy mieć nie może* czar. 6; *większy wzgląd na iego* cer. 11; *pamiętaiąc na iego* czar 82; *na iego spuszczać się nie zawsze trzeba* nieroztr. 252; *kosztu, którym łożył na iego* par. pol. 301; *którzy na iego czekaią* star. 121; *iużem podsadził pod ich ruiny* cer. 82.

W instr. plur. zaimka *ji*, *ja*, *je* w języku polskim ustaliła się forma *nimi*, *niemi* nawet bez przyimka. U Bohomolca i tu występuje forma *iemi*: *łagodność i e m i rządzi* p. d. 6, *mało mię i e m i teraz nie umorzył* cer. 72; *dlatego y ia się i e m i* (pieniędzmi) *mocno brzydzę* par. pol. 325.

Polacy litewscy i białoruscy przystawkę *z-* zamiast *s-* przed spółgłoskami miękkimi zmiękczają na *ź*: *źliczyć*, *źniszczyć*, *źbić*, *źjeść* i t. p.; ślad tej właściwości fonetycznej znajdujemy u Bohomolca w pisowni słowa: *źliczyć* star. 70.

Do litwinizmów należą także wyrazy z suffiksem *eńko* (ъньko-): *moja rybeńko* czar. 54, 77; *nastuleńko* czar. 39; *braciszeńku* cer. 38.

Zamiast suffiksów *-ıko-* i *-jako-* używają w okolicach zaniemeńskich suffiksów *-juko-*: *pińczuk*, *poleszuk*, *wileńczuk*, *mińczuk*; takąż formę mamy u Bohomolca: *dzieciuk* czar. 31.

W komedyi „Czary“, w której rzecz dzieje się na Litwie, w *Raugieliszkach*, gdzie właśnie występują *Drąąjło* i *Gwarzyło*, autor wkłada w usta osób działających partykułę *da*, wprowadzającą zdania: *d a iednakowoż tam nie ma co chwalić* czar. 23; *d a fe, fraszka nasz drabant* czar. 26; *d a to nie żart dobrodziko* czar. 27; *d a y w ięzyku u niey nie dobrze* 30; *d a taka pofałość nie piękna* 31; *d a czemużby ona W. M. Pana nie miała kochać; d a nie boy się W. M. Pan* 33; *d a fe do kata* 33, *d a co tam u kata miało się podobać* 34, *d a iak nie?* ibid.;

d a fe, czy można 36, *d a to co innego*: *niedźwiedź sobie, a ia sobie* 37; *d a ia wiem, że W. M. panna wiesz* 38; *d a czyż ia nie wiem* 39; *d a fe, mospanie* 63; *d a porzuć W. M. Pan* 63, *d a tfu mospanie* 65, *d a fe, d a porzuć W. M. Pan* 66; *d a nie gaday W. M. Pan tego* 66; *d a zkądże W. M. Pan wiesz* 67. Cząstkę tę zachęcającą zestawić należy z jednej strony z ros. да, o którem mówi Dal.: „наречіе (sic) д а переходитъ въ союзъ пожелательный, образующій повелит. наклон. глаг. буд. врем. и въ этомъ знач. д а всегда стоитъ во главѣ речи“ (sic); z drugiej strony z lit. praefixem *da-*: „eine an sich bedeutungslose Präposition in russ. Litt., welche, mit einem Verbum zusammengesetzt, demselben resultative Bedeutung verleiht und entspricht daher dem *pa-* im pr. Littauisch wie etwa: *dadarýti*, für das hiesige *padarýti* fertig machen“ (Fr. Kurschat. Litt.-Deutsch. Wtb. 75).

Zamiast wyłącznie w ogólnym języku używanego przysłówka *zaraz*, w prowincyach litewskich mówią *wraz*, a to na wzór białoruskiego [1]). Linde przytacza ten wyraz w tymże znaczeniu tylko z dzieł Bohomolca i z „Teatru“. Przykłady użycia przysłówka *wraz* w komedyach Bohomolca są: *Ja się tylko wina napiię y w r a z do pogardy świata powrócę* arl n. św. ur. 34; *abyś mi przyniósł w r a z dzban wina* ibid. 65; *w r a z uczułem w mym sercu iakąś osobliwszą przychylność do osoby W. M. Pana* dziedz. 132; *w r a z zapisuię sobie* ibid. 227; *w r a z idę do kancellaryi* ibid.; *w r a z idę* dziw. 103; *w r a z ci te dobra oddaię* ib. 111; *w r a z iey doznasz* fil. panuj. 446; *niech w r a z Sikulczykowie uzbroieni uderzą* ib. 486; *ia bym tam chętnie w r a z pośpieszył* chełp. 153; *w r a z ie czytam* natr. 253; *w r a z biegę* ib. 266; paryż. p. 262 *w r a z ci iuchę wyleię* p. d. cz. 355; *w r a z cię trupem położę* ib.; *w r a z przyniosę* ib. 394; *to w r a z unikam* paryż. pol. 278; *tak w r a z iey serce mnie iako zwycięzcy podda się* ib. 290; *w r a z odszedł* ib. 316; *pan Bogacki w r a z tu będzie* ib. 292; *księżycowi ludzie byle raz iaki język usłyszeli*, *w r a z go umieią* ib. 345.

W języku litewskim po stop. wyższ. przedmiot porównania kładzie się w acc. z przyimkiem *už* (za), obok *kaip*, *ne kaip* z nom. np.: *jis ùž manę prastésnis*, *wyrésnis*, (on jest prostszy (pośledniejszy), dostojniejszy, aniżeli ja); *sółas dwi pedi žemésnis už stałą* (ławka dwie stopy niższa niż stół); *asz senésnis už tawę* (ja jestem starszy od ciebie); *jis yrà bagotésnis už manę* (on jest bogatszy odemnie); *jis aukszczaús*, *žemiaús ùž manę sėd* (on siedzi wyżej, niżej odemnie); *jis manę*

---

[1]) И. И. Носовичъ Слов. Бѣлорусс. нар. СП. 1870: „Враз, нар. вдругъ: вразъ приду“ (70).

łabiaús ùż visùs kitùs mýl (on mnie kocha więcej aniżeli wszystkich innych); *jis ùż visùs kitùs garbingésnis* (on jest nad wszystkich innych szanowany); *tu geriaús móki raszýti ùsz tāwo bróli* (ty lepiej umiesz pisać od twego brata) i t. d. por. Aug. Schleicher Litauische Gram. Prag 1856 str. 290—291. Fr. Kurschat Gramm. der Litt. Sprache Halle 1876 str. 402 §. 1485. Taka sama konstrukcya istnieje w zachodnich narzeczach języka rosyjskiego niewątpliwie pod wpływem litewszczyzny: за „на западѣ, пск. смл. съ вин. пад. выражаетъ сравн. степ. чѣмъ, нѣжели. Моя шуба лучше за твою, вм. твоей или чѣмъ твоя“. Даль. Толк. Слов. живаго великорусск. языка. CII. Москв. 1880. Por. Mikl. Vergl. Syntax str. 405.

W języku małoruskim używa się tej samej konstrukcyi: *zemlja u pat'deśat raziv ḃil'ša za miśać; ne najšły d'ivčiny kraščoji za ću; taki bahaty, ščo bahatijši za d'ad'ka; ḃil'šij za ńoho.* Dr. Em. Ogonowski Studien auf dem Geb. der ruth. Spr. Lemberg. 1880 str. 179. E. Żelechowski Małorusko-ńimeckij Słovar. L'viv 1886 str. 228 a.

Pod tym samym wpływem też konstrukcya spotykamy także u autorów polskich. Linde przytacza następujące przykłady z autorów przeważnie XVIII w.: *Galateo, słodszaś mi nad ziółka Hyblowe, za łabędzia piękniejsza i kwiaty bluszczowe.* Nagurczewski Bukolika Wirg. 512. 1774; *Chociaż wszyscy ludzie do jednego gatunku należą, przecięż jedni za drugich są szpetniejsi* Wyrwicz Geogr. 175. Wilno 1794; *Borandyanie twarz mają daleko czarniejszą za Łapończyków* ib. *O smutku, o żalu! któż za mnie nieszczęśliwszy* Teatr 42, d. 4; *A któż bieglejszym jest za tego, który ze szkoły podczas najcięższej wojny do ojcowskiego obozu się udał* Siemiaszko. Mowy Cycer. 222; *Abalmanzor otrzymuje godność wyższą za tę, którą mnie obdarzyłeś.* Zabawy przyj. i pożyt. II. 49 (1769—1777); *W ostatni grzech, za wszystkie najstraszliwszy i najcięższy, Bóg upaść mu nie dał.* Skarga Żywoty św. 108 b.

Bohomolec także przeważnie używa tego sposobu wyrażania się.

Przykłady: *to ty za mnie rozumniejszy* dziw. 10; *mnie sie zda, że był mędrszy za nas* ib. 23; *za ciebie przyiacielu pozwalam, ale nie za mnie* ib. *Jakże? y W. M. Pan dopuścisz, żeby się syn W. M. Pana pospolitował w szkołach z drugiemi za siebie podleyszemi* Figl. II. 118; *albo to Damy warszawskie lepsze za nas* mon. 23; *jakoż upewniam W. M. Pana, że w całej Polszcze nie ma żadnego kawalera, któryby gładziey za mnie lub kichał lub poziewał* paryż. pol. 265; *abo to duchowni lepsi są za mnie* ib. 278; *a kogoż u kata w Polszcze znaydziesz za mnie grzeczniejszego* ib. 289; *pan Wilhelm za W. M. Pana grzeczniey-*

szy ib. 293; *pan Wilhelm we wszystkich naukach y sztukach kawalerskich biegleyszy za W. M. Pana* ib. 294; *ten domator, który prócz Polski nic nie widział, ma być za mnie godnieyszy* ib. 294. *Figlacki iako wzrok lepszy za mnie mający* ib. 329; *nóżka mało co grubsza za moy palec* natr. 282; *To Leliusz lepszy za moiego Leandra* nieroztr. 265; *albo to syn W. M. Pana lepszy za mego* ib. 265; *a syn W. M. lepszy za mego* ib. 295; *czy iest człek który na świecie lat trzydzieści maiący, któryby był za mnie czerstwieyszy* Rad. skut. 377; *Jakto? albo to pieniądze lepsze za mnie* ib. 417; *za co ia nie mogę być cale tak łepski, albo lepszy za niego* T. I. Warsz. 1772.

Prócz tego Bohomolec używa i innych konstrukcyj, jak *nad* z acc. i *niż*:

nad:

nie ma gorszego źwierzęcia na świecie nad człowieka Ar. na św. ur. 12; *iż człeka nade mnie szczerszego nie widziałeś* dziedz. 134; *poczciwszego nad niego Figlarza* dziw. 24; *a że nad woynę iest lepszy pokoy* fil. pan. 475; *nad śmierć nic nie ma gorszego* ib. 510; *szanowani bardziey nad innych* paryż. pol. 279; *a może być co lepszego na świecie nad rzetelność* ibid. 338.

niż:

pan Wilhelm godnieyszy jest panny Bogackiey, niż W. M. Pan par. pol. 294; *którzy ieszcze ściśley niż ia tę politykę zachowuią* ib. 315.

W użyciu dat. po słowach *boli* i *kosztuje* także uwydatnia się wpływ języka litewskiego:

boli mi:

wszak to mi żołądek móy kochany strasznie boli Ar. na św. ur. 29; *iak żyię, tak mi zęby nigdy nie bolały* dziedz. 166; *ia czuię co mi boli* p. d. cz. 370; *żadnemu na to tak serce nie boli, jako mnie* nieroztr. 209; obok: *brzuszek mię boli* Arl. na św. ur. 32; *żołądeczek mnie boli* ib.

Tej konstrukcyi używają także Mickiewicz i Syrokomla. Porówn. litewskie: *mán skaust, mán dantį skausta, gelia.*

kosztuje mi:

nie wiesz, iak wiele mi lat ona kosztuje fil. pan. 462; *a iak mi to wiele kosztuje* ib. 500; lit.: *tai man daug piningu, daug darbo kasztawo; tai man du doleru kasztawo; ką taw kaszto szita kelione; tai jam dar gywastį kasztó.*

Litewskiem jest użycie imiesłowu na *-szy* w wyrażeniu: *zgubił by mię na sławie y honorze. Ja konia kulbaczyć? Ja pięć lat w Paryżu bywszy* paryż. pol. 257; por.: *on przywykszy długo spać*; lit.: *jis pasipratinęs iłgay miegoti;* por. także wyrażenia na Litwie pospolite: *piąta biwszy*; *to przykro, jeżeli kto nie przywykszy.* Porówn. prace fil. I. 188.

Właściwości pisowni i fonetyki.

Z zakresu pisowni stwierdzić należy fakta:

1) *ó* wyrażono właściwie przez *ó* w słowie *kłóć* arl. na św. ur. 49; przez *u: pułtora* p. d. 30.

2) inf. słów *biegę, mogę* przez *c*: *biec* czar. 92; *wymoc* fil. pan. 470.

Inf. *być* pisze Bohomolec przez *ć* i *dź* np.: *być* fil. pan 484; *bydź* cer. 73.

Fakta pisowni w związku z wymawianiem.

1) Imiesłów przeszły czynny II. na *-szy* w tematach na spółgłoskę Bohomolec pisze z *ł* i bez *ł: wlazłszy* czar. 27; *usiadłszy* ib.; *postrzegłszy* czar. 92; obok: *wszedszy* or. 48; *wnioższy* (sic!) star. 24.

2) W wyrazie *syra* arl. na św. ur. 59, 94, *y* oznaczono etymologicznie.

3) Wiadomo, że w niektórych dzielnicach, jak na Podlasiu, na Litwie wyraz *but* wymawiają, zgodnie z pochodzeniem z francuskiego *botte*: *bot, boty*, tak też pisze Bohomolec dziw. 41; czar. 34.

4) Pisownia wyrazu *miedzy, między* jest dwojaka: przez *e* i przez *ę*: *miedzy ludźmi* mon. 35 (dwa razy); *między ludźmi* ib. Z tego jednak nie można robić wniosków co do wymowy. W 2-ej połowie wieku XVIII wymawianie *między* było powszechne.

5) W wymawianiu wyrazu *ziółko* na Litwie słychać jasne *o*: *ziołko, ziołka*; tak też znajdujemy ten wyraz pisany u Mickiewicza, i tak samo pisze Bohomolec: *na ziołkach* dziw. 11.

Kilka faktów fonetycznych z zakresu samogłosek.

ę w wyrazie *skępstwo* mon. 41 w nowszym języku wyraz ten wymawiają powszechnie przez *ą*: *skąpstwo.*

Przyimek *we* z samogłoską w wyrażeniu *we Gdańsku* chełp. 116.

Zgłoska *er* ma brzmienie *ar* w wyrazie *fartyczny* — *fertig*, teraz *fertyczny.*

Bohomolec często używa rzeczownika *człek* w formie ściągniętej np.: *człek* cer. 8, mon. 22; *człeka* cer. 12, p. d. 89; mon. 22; *o takim cłeku* mon. 9; *cłekowi* mon. 6. i t. p.

Działanie analogii w zakresie samogłoskowych zjawisk fonetycznych.

Samogłoska *e* przed spółgłoskami zębowymi twardymi i rozpoczynającymi zgłoski twarde w języku polskim przybiera brzmienie *o*, a więc stąd *sestra*, pol. *siostra*; jeżeli następuje sylaba miękka (palatalna), natenczas w dawniejszym języku występuje *e*; tak też prawie wyłącznie u Bohomolca: *siestrzyczko* star. 19; cer. 41; *siestrzeniec* czar. 97; dziw. 3, 49, 62, 63; dziedz. 162, 163; *siestrzeńca* czar. 85; dziw. 57; *siestrzeńcem* dziw. 3, 62; *siestrzenica* p. d. 2 st. mł. 2; *siestrzenic* st. mł. 4. W nowszym języku działała tu analogija w ten sposób, że i przed zgłoskami miękkimi, jak przed twardymi wymawiamy *o*: *siostrzyczka*, *siostrzeniec*, *siostrzenica* i t. p. na wzór *siostra*. U Bohomolca znajdujemy dwa razy *siostrzeniec* dziedz. 161, 169.

Zamiast zgodnego z prawidłem fonetycznym brzmienia wyrazu *rzemiosło*, z *o* przed twardym *s* u Bohomolca czytamy *rzemiesło* arl. na św. ur. 49, 50, a to pod wpływem analogii rzeczownika *rzemieślnik*, gdzie *e* fonetycznie jest uzasadnione.

Obok ogólnych i zgodnie ze znanym prawidłem fonetycznym brzmiących form słowa: *powiadam*, *powiadać*, *powiadał* i t. d. *'a* = *ě* przed *d*, i w starym i w nowszym języku istnieją formy z *'e* = *ě*: *powiedam* i t. d., u Bohomolca znajdują się te ostatnie: *powiedaią* mon. 9, natr. 248; *powiedał* mon. 9. Objaśnić się one dadzą działaniem analogii form *powiedzą*; *powiedzieć*; *powiedział* i t. d., fonetycznie uzasadnionych.

W staropolskim i poźniejszym języku obok form, dziś wyłącznie używanych: *jechać*, *jechał* z *je* = *ě*, używano form z *ja*: *jachać*, *jachał*. Te formy u Bohomolca są prawie wyłączne:

Przykłady: *przyiachaliśmy* cer. 3; *wyiachać* cer. 6; *przyiachali* cer. 14; *ziachała* mon. 9; *wyiachałem* mon. 20; *przyiachał* ib.; *przyiachałem* mon. 22; *wyiachać* dziw. 57; *wyiachał* dziw. 6, 57; *przyiachała* star. 16; *uiachał* star. 17; *wyiachał* star. 24; *przyiachał* czar. 3; *iachać* czar. 4; *przyiachałem* czar. 42; *przyjachać* czar. 77; *wyiachać* ib.; *iachał* p. d. 45; *iachali* p. d. 121; *przyiachała* st. mł. 7, 80; *poiachala* st. mł. 119, 120.

Obok tego: *iechał* cer. 4; *poiechali* st. mł. 110; *wyiechać* ibid. Zdaje się, że formy *jechać*, *jechał* i t. d. przeważają w gwarach ludo-

wych; stąd by wypadało, że są one pierwotne; formy zaś *jachać*, *jachał* powstały na wzór *jadę*, *jadą*.

Do słowa *léźć* os. 1 l. p. i 3 l. m. czasu ter. brzmią prawidłowo po polsku *lazę*, *lazą* (*ez* = *'az*); tak też znajdujemy u Bohomolca: *lazą* dziw. 26; czar. 39; star. 125. Formy *lézę*, *lézą* powstały przez wyrównanie z: *léziesz*, *lézie*, *léźć*, gdzie *é* jest uzasadnione.

Miklosich Forml. 451 o inf. słowa *siędę* powiada „Der inf. lautet *sieść* und, minder richtig, *siąść*. To znaczy, że temat inf. tego słowa jest *sěd* (*siadł*, *siedli*, *usiadszy*) a więc inf. *sieść*. Forma *siąść* powstała przez przystosowanie się do praes. *siądę* obok *siędę*. Bohomolec ma zawsze *sieść* np. *usieść* czar. 20; cer. 21, 34, 76; star. 62; czar. 82; *osieść* star. 25.

Słowo *siedzę*, *siedzisz* ma temat inf. z suf. *ě*: *siedzieć*, stsł. *sěděti*; Bohomolec ma nieużywaną formę z *i*, *siedzić* arl. na św. ur. 85; podobnież *myślić* czar. 40; tak też Mickiewicz.

1 os. l. m. czasu ter. słów za pomocą suf. *-i-* utworzonych ma formę *-imy*: *chwalimy*, *widzimy*. Pod wpływem analogii słów z suf. praes. *-e-*: *niesiemy*, *giniemy*, *pijemy*, *piszemy* i t. p. powstały formy *chwalemy*, *widziemy* i t. p. Używają ich już niektórzy autorowie wieku XVI, jak np. Kochanowski. W dzisiejszym języku charakteryzują one przedewszystkiem gwarę warszawską; w Warszawie wszystkie warstwy ludności tak mówią. Bohomolec używa tych form wyłącznie: Przykłady: *brzydziemy się* arl. na św. ur. 37; *zrobiemy* ib. 40; *powróciemy* ib. 47; *powróciemy* cer. 14; *cieszemy się* cer. 52, 89; *prosiemy* cer. 86; czar. 16, 20; *ustąpiemy* czar. 89; *wielce się cieszemy* czar. 95; *łączemy* fil. pan 463; *obaczemy* fil. pan 471; *zniszczemy* ib. 480; *trawiemy* mon. 11; *obaczemy* ib. 22; *puściemy* ib. 15; *lubiemy* ib. 42; *prosiemy* ib. 52; *bawiemy* natr. 283; *o tym się rozmówiemy* ib. 290; *skończemy* ib. 291, 292; *ale się bawiemy* nieroztr. 256; *przystąpiemy* p. d. 64; *zrobiemy* p. d. 78; *zostawiemy* p. d. 117; *życzemy* p. d. cz. 381; *my się bawiemy* b. 400; *obaczemy* ib. 422; *pokłoniemy* star. 31; *odprawiemy* st. mł. 110; *widziemy* mon. 18, 22; p. d. cz. 412; paryż. pol. 263; *pomyślemy* czar. 69; *musiemy* nieroztr. 218.

Spółgłoski.

Z właściwości fonetycznych w zakresie spółgłosek zauważyć się da:

Zmiękczenie *k* przed *-jeś*: *jakieś go wprowadziła* czar. 60.

Z grupy *kt* powstało *cht* w wyrazie *nicht* czar. 39, 57; cer. 84; nieroztr. 216.

sz zachowało się w wyrazie *szczkawka* czar. 54. 55, 60, 75, 76; *szczkawkę* 60, 74, 76; teraz *czkawka*.

ż zam. *z* w wyrazach *szlążaka*, *szlążakowi* dziedz. 123, 124, jak w wyrazach, przyswojonych z niemieckiego por. *żemła*, *żedlik*.

r zginęło w wyrazie *kaczmarza* mon. 43 (dwa razy) obok *karczmach*, *karczmie* ibid.

Sposób pisania wyrazów *kanczuka* czar. 13, *palestranskiey* czar. 5, świadczy o twardym wymawianiu *n* w tych wyrazach.

Tu zanotować należy sposób pisania *Polszcze* dziw. 29; cer. 12; mon. 16.

Wyrazy *barzo* mon. 23, *barziey* mon. 4, pisane są przez *z*.

Zmiękczenie *ŵ* w wyrazie *pierwiey* st. mł. 93, 115, p. d. 28, arl. na św. ur. 96; *naypierwiey* st. mł. 4, jest prawidłowe, *pierwéj* jest nowotworem.

Grupa głosek *nwe* powstała z *nue* w wyrazach *menwecik* natr. 246; *menwetami*, *menwecika* natr. 247.

ŵ zniknęło z grupy *bŵ* w wyrazach *obiesić* arl. na św. ur. 31, dziedz. 205; *obieszą* arl. na św. ur. 107, 111, 119; dziedz. 203, 204; *obieszony* dziedz. 204; *po obieszeniu* dziedz. 205.

Zniknięcie *w-* z przystawki *wz-* jest fonetyczne, wskutek tego jednak poczuwa się tu przystawka *z-*: *zbraniać* cer. 21, *on się zbrania* dziedz. 167; fil. pan. 460; *zbrania się* fil. pan. 508; *czemuż się zbraniasz* fil. pan. 460; *zbraniasz się* fil. pan. 507.

Niektóre przykłady działania analogii w zakresie pisowni i wymawiania spółgłosek.

Sposób pisania: *podczciwości* paryż. pol. 279 polega na błędnym poczuciu, że na czele wyrazu znajduje się przystawka *pod-*.

Forma *bez sumnienia* mon. 22 jest pierwotna, star. słow. *sąmьnĕnije* (dubitatio); forma *sumienie* powstało pod wpływem wyrazów jak: *mienie*, *tłumienie*, *rozumienie* i t. p.

Forma *ociec* chełp. 115, star. 19, 29 jest pierwotna, odpowiadająca stsł. *otьcь*, używa jej dotąd lud; forma *ojciec* powstała drogą znanej analogii.

Sposób pisania i mówienia wyrazu *podeyźrzenie* czer. 76 polega na kontaminacyi form: *podeźrzenie* i *podejrzenie*. Tak mówią dotąd w Krakowie: *pojźrzał*.

Przykłady zniknięcia spółgłosek i ściągnięcia samogłosek, t. j. skrócenia wyrazów o całe sylaby (zgłoski) oraz zlania się dwu wyra-

zów w jeden, są: *człek*, *człekn*, *człekowi* passim.; *na waci* pan do cz. 441 (*wasza miłość*).

Niektóre suffiksy.

Suffiks zdrobniały *-ъko-*: *paniątkowi* p. d. 117.

Suffiks *-juko-*: *dzieciuk* czar. 31; forma przyswojona z białorusk., por. Mikl. Stbl. 253.

Suffiks *-ьnьko-*: *braciszeńku* cer. 38.

Suf. *-ьnьka-*: *rybeńko* czar. 54, 77; *nastuleńko* czar. 30.

Suf. *-cho-*: *stachem* mon. 4.

Suf. *-juchno-*, *jucho-ъno*: *bieluchna* star. 38, por. Mikl. Stbl. 292.

Suf. *-ъkьno*: *okrutecnie* p. d. 121.

Ślady suf. *-ulja-*: *nastuldo* czar. 60; *nastuleńko* czar. 30. cf. Mikl. Stbl. 112.

Suf. *-da-*: *nastuldo* czar. 60 por. ros. кувàльдà (ciężki młot).

Suf. *-ьstwo-*: *pieniętswo* p. d. 119.

Hypokorystyczny suf. późnego pochodzenia *-sjo-*: *Figlasia* dziw. 24; *Leoposiu* chełp. 142. cf. Mikl. Stbl. 319.

Suf. comp. od part. praet. act. II. na *-ło-*: *bywalsi* cer. 22.

Z francuskiego przyswojony suf. *-eryja-* franc. *-erie* dodano do tematu *hajdamako-*: *haydamakierya* star. 115.

Przykłady przekręcań wyrazów i fałszywej etymologii.

Jedna z osób przekręca wyraz *ambarasowane* na *barbarasowane* cer. 6.

Wyraz *etyka* przekręcają na *hetka*: *chcesz W. M. Pan etyki — cóż to jest za hetka?* p. d. cz. 363; *y kiedy się rozgniewam, żadna mię hetka nie utrzyma* p. d. cz. 364.

Lokaj w Chełp. 135, usłyszawszy tytuł i nazwisko: *Markwis de Kuraż*, przekręca je na: *Marek de Furaż*.

Nieznający dobrze języka polskiego przybysz wyrazy *krew* i *ciało* przekręca na *krowa* i *cielę*: *potym chcial krowa z mego ciele puścić* dziedz. 173.

Kompanka zamiast *kampanka* na wzór *kompan*, *kompanka*.

Formy deklinacyjne.

Z zakresu form deklinacyjnych zanotować należy następujące fakta:

Temata na *-o-* masc.

Gen. sg. na *-a: ledwie pół roka miałem* p. d. cz. 333; *do mego pokoika* par. pol. 295.

Temata na *-jo-* masc.

Rzeczownik *koń* ma ac. pl. na *i: a do tego wziął moię karetę y koni* p. d. cz. 432.

Z tematu na *-a-* fem. zauważyć należy gen. sg. *u madamy francuzki* or. 5, do nom. *madama.*

Rzeczownik *Polska* ma formy: gen. *do Polskiey* star. 68, podług analogii deklinacyi przymiotników złożonej; dat. i loc. sg. *polszcze* mon. 16.

W rzeczownikach z tematem na *-ja-* gen. sg. kończy się na *e: z pół mile okrągłej* p. d. cz. 121.

Voc. sg. rzeczowniki f. z tematem na *-ja-* mają na *-o-* podług analogii tematów na *-a-* twardych: *Kostusio* czar. 3, 14, 16, 20, 47, 52; *Nastusio* czar. 41, 42; *Magdusio* cer. 3, star 72; *Olesio* czar. 79, por. *Zosio* Mick. Pan Tadeusz.

Forma n. pl. *woźnicy* czar. 22 powstała na wzór *krawcy, szewcy* i t. d., por. *koni.*

Loc. pl. temat nij. na *-o-* (pierwotnie na *-s-*): w kilku *słowiech* natr. 307.

Rzeczownik *twarz* ma n. pl. *twarzy* par. pol. 329.

Formy liczebników:

ac. dual. neutr. *dwa: całe lat dwie* dziedz. 143;

gen. ma formę podlug analogii deklinacyi zaimków: *dwóch lokaiów* p. d. 34.

Gen. do nom. *dziewięć: dziewiąciu* p. d. cz.

instr.: *siedmią pieczęciami* p. d. cz. 398; *co to ieden kawaler miał sprawę z dwunastą* chełp. 123; *tylą prawami zakazaną* mon. 36.

Formy zaimków:

sg. nom. n. ma formy podług analogii deklinacyi złożonej przymiotników: *ach* to *te* (starostwo), *co ztąd leży mil ośm* czar.; *za iedne oczko* czar. 23.

Instr. i loc. sg. n. zawsze na *-ym, im:* Instr. tym p. d. 63, *tym* lepiey dziw. 2, 3, *tym* gorzey mon. 40, co *z tym czynić* mon. 22; *czym* p. d. 63; *z niczym* cer. 6; *słowem moim* p. d. cz. 338.

Loc. *o tym* st. mł. 111; czar. 5; mon. 28; *w tym* cer. 4, mon. 24; *po tym* mon. 23; co *po tym prawie* mon. 31; *w czym* cer. 73; mon. 26.

Forma przymiotnika podług deklinacyi rzeczowników loc. sg. w znaczeniu przysłówka: *czy rozumnie czy głupie* fil. pan. 447.

Z form deklinacyi złożonej przymiotników zanotować wypada:

instr. sg. n. *całym sercem* cer. 75; *słowem moim marchionowskim* p. d. cz. 338, por. powyżej formy zaimków.

Ac. sg. f. podług analogii deklinacyi rzeczownikowej: *ia tu Umizgalskę zabawię* st. mł. 115.

Rzeczownik *spodnie* jest właściwie przymiotnikiem o formach podług deklinacyi złożonej, stąd uzasadniona forma gen. *ze spodnich dobywa tabakiery* cer. 75.

Końcówka 1. os. l. m. obok *-my* jest *-m: patrzym* p. d. 122.

Imper. 2. sg. od słowa z suffiksem $\frac{ne}{no}$ ma *i: to W. M. Pan od tego zaczni* mon. 35.

Formy konjugacyjne.

Słowo *wiem*, *wiedzieć* ma 2. sg. impt. na *dź: wiedź* arl. na św. ur. 71. W nowszym języku formy tej nie używa się. Forma prawidłowa byłaby *wiedz*, stsł. *věždь*.

Słowo *łgać* ma 1. os. sg. praes. z suffiksem *-o* (kl. I) *łgę* rad. sk. 426; teraźniejsza forma *łżę* odpowiada stsł. *lъžą*.

Słowo *kłaść* ma formy praes. za pomocą suffiksu $\frac{ne}{no}$ (kl. II) urobione: *kładnę* fil pan. 469; *kładnie* ibid 466. Form tych używają na Litwie; używał ich także J. I. Kraszewski.

Słowo *capać* ma praes. *capam* i t. d.: *iak go zacapaią* mon. 4.

Godne uwagi jest słowo częstotliwe *popasywać* (popasać) mon. 11, z pierwotnego *pas-a-wa ć*. Formy praes. są już analogiczne na wzór słów z suffiksami *-u-je- ow-a-ć* (*kupuję kupować*): *popasuie* mon. 19, *popasuiącym* mon. 18.

Inne słowa na *-ywa-*, *-iwa*, z pierwotnego *-awa-* mają formy jeszcze na *-ywam*, nie na *-uję-* jak dzisiaj: *odwoływam* dziw. 81; teraz: *odwołuję; oczekiwam* st. mł. 53; *oczekiwa* dziw. 79, fil. pan. 482, 486; *oczekiwaiąc* chełp. 14; dziś już: *oczekuję*, *oczekując*.

Od tematu *wątpi-* formy słowa częstotliwego są prawidłowo utworzone za pomocą suffiksu *-wa: powątpiwasz* dziw. 30; *powątpiwał* dziw. 1; teraźniejsze formy: *powątpiewać* i t. d. powstały na wzór słów z suffiksem *ě: wyśmiewać*, *zagrzewać*, *zasiewać* i t. p. Godna uwagi jest forma *podchlebować* natr. 295.

Słowo *psuję* jest odimienne, za pomocą suffiksu *-u-je-*, *-ow-a*, jak: *kupuję kupować* utworzone; formy tematu inf. są też *psować: psowała* czar. 78. Forma *psuć* jest nowa, na wzór słów *czuć* i t. d.

Słowo *żebrzę* ma inf. *żebrzeć* st. mł. 84, zwykle *żebrać*.

Właściwości składni.

Rodzaj.

Zamiast w ogólnym języku używanego fem. w wyrażeniu: *można* (sprawa, rzecz), użyto neutr.: *możno się modlić* paryz. pol. 246.

Przysłówek *kolejno* i wyrażenie przysłówkowe *za swoje* położone są w rodz. żeń.: *mieliśmy koleyną sobie służyć* p. d. cz. 329; *będą oni oba mieli za swoię* star. 125.

Liczba.

Przy rzeczowniku *państwo* stoi przymiotnik i słowo w sg.: *państwo stare chce wydać* cer. 7; *państwo mówi* ib.; *kiedy państwo każe* ib. 8; *gdyby państwo pozwoliło, ale nie pozwoli* cer. 10; *państwo młode wnet wpadnie do karety* st. mł. 113; jednak: *ażeby państwo nasze młode z sobą się nagadali* st. mł. 115.

Rzeczownik *ichmość* powstał przez zestawienie z rzeczownikiem w l. p. *mość*, skróconym z *miłość* i z gen. pl. *ich* jako possess., przymiotnik jednak i słowo stosują się tu do znaczenia i stoją w l. m.: *są u nas tacy ichmość* mon. 43.

Osoba.

Zamiast osoby 1-ej użyto 3-ej w zdaniu: *ia nie w tym iuż wieku iest* p. d. cz. 395; podobnież: *żeby ia ni z kim nie gadała* mon. 6.

Infinitivus.

Przykład t. zw. inf. eksklamatorycznego (der exclamatorische inf. Mikl. Synt. 852) znajduje się w zdaniu: *zgubił by mię na sławie y honorze. Ja konia kulbaczyć? Ja pięć lat w Paryżu bywszy!* paryż. pol. 257.

Inf. po słowie *znam* używa się jako orzeczenie zdania przedmiotowego, którego podmiotem jest wyraz w acc.: *co pożytecznieyszego w tych okolicznościach oyczyznie naszey być rozumiecie* fil. pan. 487; *znam cię bydź godnym pokuty* cer. 73.

Transgressivum.

W zdaniu względnym, wprowadzonym przez zaimek *co*, zamiast słowa okolicznego użyto transgressivum: *wolno Iego Mci, co chcąc, czynić* dziedz. 122; *wolno dla mnie, co chcąc, czynić* st. mł. 101; por. litewskie: *asz dirbau, kol' galėdams* (pracowałem, ile mogąc).

Użycie przypadków.

Genetivus.

Rzeczowniki osobowe męskie w języku polskim przyjęły formę gen. zamiast acc.; u Bohomolca właściwość ta rozciąga się na rzeczowniki żeńskie i nijakie: *tak to sług pieścić* p. d. 54; *mam dobrych dzieci* czar. 13.

Zamiast nom. użyto gen. przy liczebniku dwie (neutr.): *całe lat dwie* dziedz. 143, zam. *całe dwie lata.*

W zdaniach przeczących z orzeczeniem, oznaczającym byt: *nie niema, nie będzie*, kładzie się subjekt w gen.; od tego stanowi wyjątek zdanie: *to nie będzie u nas wesele?* cer. 82, gdzie subjekt jest w nominatiwie.

Słowo *wyciągać* w znaczeniu *wymagać* ma przy sobie gen. objektu: *nazbyt wyciągam expensu* mon. 23; *czegoż W. M. Pan po mnie wyciągasz* cer. 42, 43; *tego wyciąga po mnie honor* star. 41; *wyciąga tego po mnie* st. mł. 91.

Gen. loc. po słowie *domieścić:* pan Gaszk. chce się *domieścić wpisu do serca W. M. Pani* st. mł. 61.

Gen. obj. po słowie *nabrać: kiedy y ten prosty wieśniak takich duchów tam nabrał* paryż. pol. 254.

Bohomolec używa łacińskiej konstrukcyi gen. ze słowem *jest* przy inf. subjektu: *nie dotrzymać zaś słowa nie iest człowieka wielkiego* arl. na św. nr. 10; *fe! to nie iest człowieka wielkiego* ib. 67, t. j. tak czynić, tak postępować; *podłych to ludzi świat kochać* ib. 30; por. łac. *cujusvis hominis est errare, nullius, nisi insipientis, in errore perseverare* Cic. Phil. XII, 2; *nihil est tam angusti animi tamque parvi, quam amare divitias* Cic. Off. I, 20.

Dativus.

Tak zwany dativus eticus mamy w następujących przykładach: *a iak się wybieli, to bieluchna, kiedy tobie mleko* star. 38; *a iakże piękna, kiedy tobie krew z mlékiem* p. d. 118.

Dat. *mu* w wyrażeniu *nic mu* (nie jest) znaczy tyle co: nic *mu* nie brakuje; *nic mu nieszpetny męszczyzna* st. mł. 85; *a do tego nic mu, ładny i przystoyny dzieciuk* star. 31.

W dat. stoi przedmiot ceny: *stanowi im* (wierszom) *cenę* par. pol. 326.

Po słowie *ugodzić: ugodził mi w serce* cer. 34.

O użyciu dat. po słowach *boli, kosztuje* patrz wyżej.

Dat oznacza subjekt w zdaniu: *iakoż można każdemu to pomiarkować* p. d. 9, zam. *każdy może to pomiarkować.*

Instrumentalis.

Instr. przy słowie *oddawać się* w znaczeniu *trącić* wyraża przedmiot: *ieszcze się oddają trochę sarmackim grubiaństwem* star. 63.

Użycie przyimków.

W użyciu przyimków da się zauważyć następujące właściwości:

1) przy zaimku *nikt, nic* przyimki *z, o* stoją po przystawce *ni-: żeby ia ni z kim nie gadała* mon. 6; *ona nie wie ni o czym* star. 123.

2) Przyimka *przeciwko* użyto z gen. zamiast z dat.: *żem pisał przeciwko łakomców* mon. 41.

3) Niezwykłe użycie przyimków po pewnych wyrazach. Przyimek *od* z gen. używa się: α) po wyrazie *wstręt: od którego wstręt czuiemy* czar. 74; *W. M. Pan masz od nich wstręt słuszny* paryż. pol. 281. Teraz używają tu przyimka *do*, np. *wstręt do wody, pragnienie wina* A. Fredro. Śluby panieńskie.

β) po słowie *unikać: uniknąć od tych natrętnych iego ceremonii* cer. 22; *unika od Ceremońskiego* cer. 38; *le grande (sic) monde od kościoła unika* paryż. pol.; *będę unikał iak mógł od niego* natr. 240; *od nich unikać* natr. 264; *unikał od wszelkiego ze mną widzenia się* star. 42; *aby unikał odemnie* star. 89.

4) Przyimka *z* z gen. użyto zamiast *od* w wyrażeniu: *że ia będę z nóg do głowy inszy* p. d. cz. 242, por. ros. съ ногъ до головы; zwykle: od stóp do głowy.

5) Przyimka *na* z acc. użyto po słowach: *ubolewać: ubolewa na to* cert. 5 zam. *ubolewa nad tym; zapomnieć: zapomniał na wszystkie swoje urazy, bay na życie swoie zapomniał* dziedz. 224.

Zamiast dativu użyto przyimka *na* z loc. po wyrażeniu *dobrze tak: dobrze tak na nich* p. d. cz. 413; *dobrze tak na Waci* p. d. cz. 441.

6) O użyciu przyimka *za* z acc. po comparat. mowa była wyżej. Tu jeszcze następujące właściwości: *za* z acc. wyraża przyczynę: *za co ona tak oziębłe postępuie ze mną* czar. 32; *za coś kompanią porzucił* st. mł. 115.

Po słowie *zaręczyć* używa się *za* z acc. *nie iest zaręczona za W. M. Pana* p. d. 12.

7) Przyimka *w* z acc. używa się po słowie *potrafić: iuż ia w to nie potrafię* czar. 11; *potrafię ia w to* dziw. 42; *czy nie można iak w to potrafić* dziedz. 216; *potraf w to* nieroztr. 192; *możesz W. M. Pan w to potrafić, ieśli zechcesz* p. d. 69; *ia zaraz w to potrafię* p. d. cz. 371; *ale ia w to potrafię, że on tu będzie* p. d. cz. 399.

8) Po *oddać* używa się przyimka *w* z acc.: *y w dzierżawę oddaię* dziedz. 227.

9) Bohomolec używa słowa *wyciągać* w znaczeniu *wymagać* i składa je z przyimkiem *po* z loc. osoby, od której się coś wymaga: *czegoż W. M. Pan po mnie wyciągasz* cer. 42, 43; *tego wyciąga po mnie honor* star. 41; *wyciąga tego po mnie* st. mł. 91.

Również *po* z loc. użyto w wyrażeniu: *mieć po sobie co* zamiast *za sobą: I p. Haydamakiewicz ma po sobie regulam iuris* mon. 28.

Słownik.

afer: abym dociekał iego afferu; co to iest afferu? afferu iest afferu star. 21.

ambarasowany: serce ambarassowane cer. 6 patrz: *barbarasowane.*

banitor: cóż to ten banitor mon. 9; przekręcenie wyrazu *monitor.*

barbarassowane cer. 6, przekręcenie wyrazu *ambarasowane.*

bawię, bawić = zwlekać: *nie bawmy wesela sikulczyków* fil. pan. 463.

bak = moneta złota: *to iest złoty, ale nową monetą, do którego wchodzi bąków cztery. A bąk każdy przed tym szedł po złotemu: więc ten złoty, który ofiaruję W. M. Pannie, zawiera w sobie cztery złote dawnieysze. Co uczyni pułtora bitego* p. d. 30. Redukcya tynfów bąkami zwanych nastąpiła przez Wessla, podskarbiego r. 1762. Czack. Pr. 162.

bieluchny: a iak się wybieli, to bieluchna star. 38.

boćkowski (kańczuk): *nie żałuy na nich kanczuka, mam ia dobry boćkowski* czar. 13, od nazwy miejsca *Boćki* na Podlasiu w Ziemi Bielskiej, gdzie niegdyś wyrabiano dyscypliny, kańczuki i harapy.

borus: cum boris, lassis, gais et graniciebus mon 37.

bywalszy: bywalsi cer. 22.

cenzura: można się modlić bez cenzury, ale prywatnie par. pol. 246.

Ceremoński: od Ceremońskiego cer. 38.

cerwieniec (czerwieniec): *ćma cerwieńców* p. d. 122.

ciemny: gospodarz z niego ciemny, iurysta tęgi czar. 15.

ćma (mnóstwo) p. d. 122.

ćwik (ćwiczenie, subordynacya): *był tam ćwik dobry* star. 70; *nie taki przedtym ćwik bywał* p. d. 63.

człap, u Lindego *szłap* i *człap* (spory krok koński): *my nie możemy tak człapią biegać* arl. na św. ur. 56.

czerkies: tego pana czerkiesa młodego czar. 100.

dobra (majątek): *chcąc dłużey trzymać d o b r a swych siestrzenic* st. mł. 4.

dołożyć się kogo w czem (zasięgnąć u kogo informacyi).

dufam, *dufać* (ufać): *nie dufajmy wiekowi* st. mł. 16.

dystyngwować się (wyróżniać się): *familia Umizgalskich od wieków w tym s i ę od innych d y s t y n g w o w a ł a* mon. 24.

dzieciuk (dzieciak) czar. 31.

etyka: chcesz W. M. Pan e t y k i? cóż to iest za h e t k a p. d. cz. 363; *y kiedy się rozgniewam, żadna mię h e t k a nie utrzyma* p. d. cz. 364.

Figlaś: Figlasia dziw. 24.

fortuna (szczęście): *f o r t u n y macochującej* arl. na św. ur. 67.

furaż (przekręcenie wyrazu kuraż): *marek de furaż* chełp. 135.

gaius: cum boris lassis g a i s e t graniciebus mon. 37.

galanterye: (przedmioty zbytku).

grand bruit (de, nazwisko), *Madame de G r a n d b r u i t* czar. 9.

granicies: g r a n i c i e s facere, scupulos sipare, cum boris lassis gais g r a n i c i e b u s mon. 37.

grzeczny (dorzeczny): *pani Bywalska była cale g r z e c z n a* star. 70; *a kogoż u kata w Polszcze znaydziesz za mnie g r z e c z n i e j s z e g o* paryż. pol. 289.

haydamakierya star. 115.

ham (głos, naśladujący szczekanie psów): *psy za nim h a m, h a m, h a m* natr. 284.

harap, w wyrażeniu: *dowiedzieli się o tym y oni, ale iuż po h a r a p i e* chełp. 150.

hetka patrz *etyka*.

hrym (głos naśladowczy): *on h r y m na ziemię* p. d. cz.

chłysnę, *chłysnąć* (łyknę): *a kiedy Lipczyku c h ł y ś n i e* czar. 14.

chop: c h o p w same serce p. d. cz.; *c h o p go w łeb kinalem* natr. 269.

kafenhauz (kawiarnia): *zaraz szedłem do k a f e n h a u z ó w* star. 99.

kartagineńczyk: k a r t a g i n e ń c z y k o m fil. pan. 472.

kartagineński: posła k a r t a g i n e ń s k i e g o fil. pan. 471.

karwasz (gatunek materyi): *k a r w a s z suty* czar. 34; *z k a r w a s z a m i szumnemi* ib.

kastratka (śpiewaczka): czar. 26.

kazuś (z łac. casus): czar. 14.

kinał (niżnik żołędny): fr.-hiszp. *quinola, ecuyer d'une dame, valet de coeur; chop go w łeb k i n a ł e m* natr. 269.

kłaniam, kłaniać (kłaniać się): *k ł a n i a m, k ł a n i a m, bądź statecznie zdrów* czar. 45; *kłaniam* czar. 59; *k ł a n i a m W. M. Panom uniżenie* chełp. 122; *k ł a n i a m W. M. Panu* chełp. 132, 183; *k ł a n i a m y W. M. Panu* chełp. 179; *k ł a n i a m* fil. pan. 480; *będziemy k l a n i a l i W. M. Panu* p. d. cz. 350.

kompanka: po galone, k o m p a n k i y inne do stroiu należące rzeczy rad. sk. 384; zamiast *kampanka* (dzwonkowaty kutasik (p. Linde), z łac. *campana*. Zamiana *kampanka* na *kompanka* stała się przez wyrównanie z wyrazem *kompanka* (towarzyszka).

kornet: iam chciała k o r n e t y kupić mon. 11 (czepiec) z fr. *cornette*.

kot: zwąchali, żem przywiózł z sobą dobrego k o t a czar. 22 (przenoś. *pieniądze*. Linde domyśla się, że znaczy to trzos, zrobiony z kociej skóry; por niem. *Geldkatze;* por. jednak: choć *k o t w worze, daj pieniędzy* Kochow. Tu *k o t* gra tę samę rolę, co *wąż;* np. *w ę ż a ma w kalecie* Rys. Ad. 71. *W ę ż a tam w nim zawiera, który broni pieniędzy*. Biesiady rozkoszne Baltyzera, wiersz. bez daty.

kredens (nakrycie) chełp. 169.

krewniejszy: k r e w n i e y s z y niż synowiec dziw. 74.

króbecka (pudełko) p. d. 122.

krowa, przekręcenie wyrazu *krew: potym chciał k r o w a* z mego *c i e l e p u ś c i ć* dziedz. 173.

kuraż, wymyślone nazwisko: *jestem markwis de k u r a ż* chełp. 129 (z fr. *courage*).

lasus (las), *cum boris l a s s i s, gais et graniciebus* mon. 37.

leoposio: moy *L e o p o s i u* chełp. 142, zdrobn. do *Leopold*.

lipczyk: a kiedy L i p c z y k u chłyśnie czar. 14 (zdrob. do *lipiec*, miód).

macochuję, macochować (być macochą): *fortuny m a c o c h u j ą c e y* arł. na św. ur. 67.

manierny (dobrze ułożony): *znaią iednak człowieka m a n i e r n e g o* star. 100.

marchionowski (odnoszący się do margrabiego, markiza): *słowem moim m a r c h i o n o w s k i m* p. d. cz. 338.

marek: M a r e k de Furaż chełp. 145, przekręcono z *M a r k w i s*.

markwis (margrabia, markiz): *jestem m a r k w i s de kuraż* chełp. 129.

mizerak: na iednego m i z e r a k a taka ćma mon. 10.

nabijam się (naprzykrzam się, narzucam się): *nie należy nam z naszym towarem n a b i i a ć s i ę* czar. 78; *którzy s i ę o nią n a b i i a i ą* par. pol. 303.

nadgrodzę fil. pan. 486.

nahaj: po piędziesiąt n a h a i ó w p. d. 63 (zamiast *nahajka,* bicz nogajski, znaczy obok tego: tatar nogajski).

namknę, namknąć zamiast napomknąć: *a to ia pierwszy królowi francuskiemu n a m k n ą ł e m* chełp. 197.

Nastulda, zdrobniałe do *Anastazya: uspokoy się N a s t u l d o m o i a* czar. 60.

niepospoły (niewłaściwy, niedorzeczny): *iak by, n i e p o s p o ł e rzeczy mowiąc, była opanowana* czar. 55.

norymberczyk (handlarz towarów norymberskich): *n o r y m b e r c z y k przyszedł, ma piękne galanterye* st. mł. 51.

obsess, teraz *obces i obcas: y wpadam o b s e s s* chełp. 173 (nagle, znienacka; pierwotnie znaczył ten wyraz tyle, co opanowany, opętany, por. *obcasem, obcasowy, obcasowo.* L. Malinowski: O niektórych wyrazach ludowych polskich, Kraków 1892, os. odb. z T. XVII Rozpraw Wydz. filol. Ak. Um.).

odeprawdy (doprawdy, na prawdę): *wino odeprawdy?* arl. na św. ur. 26; *więc o d e p r a w d y mię kochasz* st. mł. 9.

odłożę kurek natr. 283 (zwykle: odwiodę).

officyjer: o f f i c y e r ó w chełp. 153.

odżartuję, odżartować (*odpłacić żart żartem, odwetować, odrymować*): *o d ż a r t u i ę ia Iegomości* mon. 22; *o d ż a r t o w a ł e m Ich Mciom* chełp. 125; *chcieli żartować, ale o d ż a r t o w a ł e m* chełp. 133; *trzeba by mu o d ż a r t o w a ć* chełp. 187, patrz Linde, ST:

omierzłość (przykrość): *może iednak przez to drugiemu o m i e r z ł o ś ć uczynić* cer. 19.

opanowany (obses, obsessus) natr. 317; *iak by, niepospołe rzeczy mówiąc, była opanowana* czar. 55.

ośmigam, ośmigać (obiję): *otnę, o ś m i g a m* p. d. cz. 345.

otnę, ociąć (wybić): *każę cię postronkiem o c i ą ć* par. pol. 297;

kupię sobie miotłę,
grzbietek sobie o t n ę,
o t n ę, o t n ę ośmigam,
niech go darmo nie dźwigam p. d. cz. 345.

otworzysty (szczery, otwarty): *lubię tych, którzy są o t w o r z y s t e g o serca* st. mł. 95.

pospoły patrz *niepospoły.*

pamfil (niżnik żołędny): *pamfila* natr. 269.

pancerola (szóstka winna): *miałem p a n c e r o l ę* natr. 269.

płytki (miecz, ostry) fil. pan. argument.

pokłonię, pokłonić: z nim sobie p o k ł o n i ę fil. pan. 480.

polityka (dobre ułożenie): *to iest wyraźnie przeciwko p o l i t y c e du grande (sic) monde* paryż. pol. 249.

przełożę, przełożyć (przedstawić): *otóż go krótko p r z e ł o ż ę* p. d. cz.; *to ia p r z e ł o ż ę ten proiekt* natr. 306; *ia swoie zamysły p r z e ł o ż ę* natr. 318; *interes krótki, lecz pilny p r z e ł o ż y ć* paryż. pol. 257, 262; *krótki mam interesik p r z e ł o ż y ć W. M. Panu* 20.

raczek (uderzenie): *co się też tam nabrało r a c z k ó w, co plag* p. d. 63; *co się tam człek nabrał plag, r a c z k ó w* star. 70.

repetuję, repetować (zajadać): *drudzy zaś Ichmć serdecznie r e p e t o w a l i* czar. 46.

reza: trzeba ich w r e z i e trzymać p. d. 62; *(r y z a, r e z a, rowek u szynwagi abo śrzódwagi, kréska, gdzie sznurek pada z bleiczykiem* Cn. Th., przenośnie: *r y z a, r y g a, kluba, należyte granice.*

rozmówię, rozmówić: niech ia sam z nią r o z m ó w i ę czar. 98; *żeby twóy pan mógł z panną Agnieszką r o z m ó w i ć* st. mł. 6.

rum (sława): *że mu r u m u nie czynią* natr. 23 (z niem. *ruhm*).

sam (tutaj): *day że s a m* natr. 244.

skupny (pokupny): *ta księga będzie bardzo s k u p n a* star. 68.

służny (służebny, odnoszący się do służących): *do stancyi s ł u ż n e y* dziw. 19.

strawuję się, strawować się (stołować się): *tak dawno s i ę s t r a w u i ą w Warszawie z kosztem niemałym* star. 108.

sipare: granicies facere, scupulos (sic) *s i p a r e* mon. 37.

sypełek (węzełek): *z swych s y p e ł k ó w dobywali pieniędzy.*

szłapak (koń): *s z ł a p a k a mi okulbacz* paryż. pol. 252.

szostaczny: *piwo s z o s t a c z n e* cer. 49.

Szulec (przedmieście Warszawy *Solec.* Dotąd lud warszawski nazywa tę część miasta *Siulcem*): *On się zrzucił od Pragi, ia tym czasem od S z u l c a* uraz. 361.

szumię, szumieć (szastać, wydawać pieniądze): *s z u m i pieniążkami* p. d. cz. 330.

szwedy (skwarki): *kaszę z s z w e d a m i* arl. na św. ur. 94.

trzeci: *a kiedy Lipczyku chłyśnie, wtenczas nie trzeba mu mówić d o t r z e c i e g o* czar. 14.

trzymam, trzymać (mniemać, sądzić): *ia t r z y m a m z J. P. Pieniackim, żeby mu żadnego gwałtu nie czynić* mon. 15; *ia iako dobry*

katolik trzymam, że y we dni powszednie można się modlić paryż. pol. 246; *ia trzymam, że pierwey żyć trzeba podług wiary* paryż. pol. 247.

ujadę, ujechać; *ujeżdżam, ujeżdżać* (odjechać): *uiedźmy ztąd cicho* czar. 69; *on chciał ztąd uiechać* paryż. pol. 353; *odemnie uieżdżać* ibid.

wapory [„choroba wyższej kondycyi, która się nie nabywa tylko w budoarach, Teat. 20. b. 127 (Linde Słownik)]: *że ia często cierpię migrenę, spazmy y wapory* mon. 25, tak samo: „*Lew, król zwierząt, leżał chory na spazmy, czy na wapory*“ Jakubowski Bajki Ezopowe Warszawa 1774. 214.

wejno (oto): *weyno, do czego ta miłość młodych przyprowadza* czar. 91; *weyno, co wynalazek* czar. 92, por. Linde Słownik: *wej, wejże.*

wetio (wołanie na psy): *krzyknę na psy: wetio, wetio, wetio* 281; *wetio wetio, łapay, łapay, ahaha* natr. 284.

wiem, wiedzieć (znam): *wiem ia moię powinność* mon. 35.

wijolencyja (gwałt): *nie czyńmy mu żadny wiolencyi* mon. 30.

własny (takiż własny = taki sam): *żeby takiż własny y dla mnie kredens zrobił* chełp. 169.

wyciągam, wyciągać (wymagać żądać): *nazbyt wyciągam expensu* mon. 23; *wyciągam tego, co mi się należy* mon. 25; *nie wyciągam dla niego y szeląga posagu* p. d. 11; *czegoż W. M. Pan po mnie wyciągasz* cer. 42, 43; *tego wyciąga po mnie honor* star. 41; *wyciąga tego po mnie* st. mł. 91.

wyczerpnę, wyczerpnąć (zasiągnąć wiadomości): *czy nie wyczerpniem czego od niego* par. pol. 348; *ach, żeby co wyczerpnąć o tym człeku niedościglym* par. pol. 349.

wygrzecznieję, wygrzecznieć (stać się przyzwoitym): *ale teraz świeżo będąc w Warszawie, może wygrzeczniał* czar. 6.

wykwinty (przesada w przebieraniu niby wystawnym, grymas zrzędny, wybiegi, wykręty): *jak on piękne umie wykwinty* cer. 8.

wykwintny (wybredny, grymaśny): *ale iaki grymaśnik, iak niezgrabny, iak wykwintny, drżę, mówię moia Nastko, kiedy wspomnę, że mam iść za niego* czar. 6.

zabawa (zajęcie): *mam bardzo pilną zabawę* natr. 288; *teraz mam zabawę* natr. 306.

zabawny (zajęty): *teraz cale zabawny jestem* natr. 248.

zadumienię (zdumienie) cer. 89.

zahartuję, zahartować (stracić): *musi czasem y wioskę zahartować, żeby próżności swey żony zadość uczynił* mon. 42.

zaświecę, zaświecić (wyświęcić, o kartach): *wyrzucę iednę kartę, dzwonka zaświeciła* natr. 267.

zgorzeję, zgorzeć (zapłonać): *nasze polki zgorzały do cudzoziemców* star. 13.

znam, znać (wiedzieć, poznawać): *ia znam, że się on na mnie gniewa za to* dziw. 15; *znam, żeś wieśniaczka* cer. 360; *bo ia znam z oczu, że W. M. Pana ząb boli* dziedz. 166; *sam to znasz W. M. Pan iak mię martwią te ich postępki* cer. 13, 14; *zna to dobrze* cer. 38; *gdybyś znał, co to za człowiek* dziw. 2; *pytasz mię, iak byś sam tego nie znał* cer. 16.

znam się, znać się (mieć świadomość): *znay się, kto ty, kto ia* czar. 14.

żaden (nikt): *prócz iego żaden nad nim władzy mieć nie może* czar. 6; *żadnego tam nie ma, iak to u nas* czar. 34; *żaden mu tego uiąć nie może* cer. 15, *tego żaden chwalić nie może* mon. 45; *nie mów tego przed żadnym* czar 56; *że przed żadnym nic nie powiem* czar. 57.

życzę, życzyć zamiast *życzę sobie: życzę kupić* mon. 12; *życzy, żeby go tu zaprosić* mon. 11; *tego też y panna Eliza życzy* p. d. 34.

Notujemy tu jeszcze niektóre wyrażenia, godne uwagi:

Paryżanin polski odzywa się taką makaroniczną polszczyzną: *Monseigneur, z iaką impacyencyą suhetowałem bonheru widzenia de vôtre respectable persone* (sic) par. pol. 298—299.

Zamiast *„nie ma co mówić“*, *„ani słowa“*, Bohomolec używa wyrażenia: *co to, to szkoda mówić, bardzo rzecz piękna* czar. 23.

Przysłowie: *sławny, iak mówią, bęben za górami* czar. 21, zestawić należy z rosyjskiego: славны, звонки бубны за горами, а къ намъ придутъ, какъ лукошко.

Inne przysłowie: *utopiła by raka w wodzie* st: mł. 114 przypomina Mączyńskiego 74, 51: *chcąc skarać raka, w wodę go wrzucił.*

Wyrażenie: *dziękuję W. M. Pannie za chleb, y za sol, y za przyiaźń* czar. 72, jest odmianą ludowego: *Bóg zapłać za chleb, za sól i za omastę.*

Ślady włoskiej wymowy łaciny, słyszanej przez Bohomolca w Rzymie, uwydatnione są w następującym ustępie: *w tym kraiu miasto reniare mówią regnare, miasto fudziebat mówią fugiebat* natr. 302.

W końcu zanotować wypada, że znane zapewnienie urlopnika w Chłopach Arystokratach Anczyca, że *„cytać to nie umię, ale za to*

śwarno pise" znajduje się już u Bohomolca: *prawda, że czytać nie umiem, ale co pisać, to doskonale potrafię* p. d. cz. 362.

* * *

Z przedstawienia języka komedyj Fr. Bohomolca (1755—1775) widoczna, że język nasz w ciągu ostatniego stulecia uległ pewnym zmianom. Zmiany te widoczne są przedewszystkim w zakresie słownika. Nie używamy już pospolitych pod ów czas zwrotów, jak: *W. M. Pan; W. M. Pani; W. M. Panna; Jegomość*; *Jejmość; Ichmość* i t. p. Wiele też innych wyrazów wyszło z użycia, jak np. *afer*; *kafenhauz; kinał; kompanka; kornet; macochuję; niepospoły*; *pancerola; skupny; służny; wapory; wykwinty* i t. p. Innych używamy w zmienionej formie, jak: *kłaniam; pokłonię*; *odżartuję; officyer*; *dufam*; *obses; odeprawdy; ujadę.* Inne znowu zmieniły znaczenie, jak: *wykwintny; grzeczny; polityka*; *wyciągam; zabawa; zabawny*; *znam; żaden*; *cenzura; chłysnę*; *nabijam się; płytki* (miecz); *raczek; szumię; trzymam* i t. d.

Także w zakresie fonetyki i form zaszły zmiany, a to głównie przez działanie analogii, np. *siestrzeniec; jachać; lazę* i t. p.; i znowu: *powiedam* i t. p. W zakresie form godne są uwagi sg. gen. *roka; pokoika*; *pół mile; do Polskiej;* loc. *w Polszcze;* voc. *Kostusio*; pl. nom. *woźnicy; twarzy;* loc. *słowiech.* Bohomolec nie wyróżnia rodzajów w instr. i loc. sg. zaimków i przymiotników, np.: *tym lepiej; potym; czym*; *w czym*; *słowem moim marchionowskim; całym sercem.* Godne są uwagi formy analogiczne sg. acc. neutr. deklinacyi zaimkowej: *te starostwo, jedne oczko.*

Z form słownych zanotować należy praes. na *-ywam*, *-iwam*: *odwoływam*; *oczekiwam*, teraz: *odwołuję, oczekuję.* Nie ma jeszcze formy inf: *psuć*, tylko: *psować.*

W składni zasługują na uwagę wyrażenia, jak: *znam się być godnym* i t. p.; także charakterystyczne są konstrukcye: *lepszy za niego; czuć wstręt od czego; potrafić w co; ubolewać na co; zapomnieć na co,* i bardzo wiele innych.

Wpływ pobytu Bohomolca w różnych krajach i dzielnicach uwydatnił się w jego utworach i tak:

Ślady litewszczyzny, a po części białoruszczyzny, znajdujące się w języku Bohomolca, usprawiedliwić się dadzą pochodzeniem autora i pobytem jego w Wilnie do roku 1752 (z przerwą studyów rzymskich). Bohomolec nie umiał jednak po litewsku; tylko pochwytał był doryw-

czo łóżne wyrazy litewskie podczas pobytu w Wilnie i tych użył w swych komedyach.

Wspomnienia rzymskie nastręczyły autorowi uwag o różnicy wymawiania łaciny we Włoszech i w Polsce *(reniare—regnare; fudziebat—fugiebat).*

Pobyt w Warszawie dał sposobność Bohomolcowi do obserwowania mowy mazurskiej, którą autor starał się naśladować, wprowadzając do swych komedyj chłopów i chłopki.

Godna uwagi, że niektóre zwroty i konstrukcye, których używa Bohomolec, a więc, które miały prawo obywatelstwa w języku w drugiej połowie XVIII wieku, słyszymy dotąd w mowie żydów polskich, np.: *kłaniam jegomości; za co ni; za co pan nie chce mi zapłacić*, zamiast: *dla czego*, i t. p.

Podano z pewnej strony w wątpliwość, czy komedya „Czary“ jest utworem Bohomolca. Otóż, wiele wspólnych właściwości języka tej sztuki z językiem innych komedyj Bohomolca służy za niezbity dowód, że i ona pochodzi z pod pióra tegoż autora. Dowód ten językowy znajduje poparcie w innych okolicznościach, których wykazanie należy do kogo innego.

Wydano z dubletów Bibl. Uniw. w Łodzi

Biblioteka WSP Kielce
0217186